

İşçi Konseyleri : İkinci Prag Baharı

Ceviren ALP KAYA

Prag Baharı üzerine çok şey yazıldı ve söylendi. Ne var ki bunların siyasal çerçevesi kelimenin dar anlamını (demokratik özgürlükler, Sovyetler Birliği ile ilişkiler, bayraklar, tanklar ve kan) aşamadı, François Châtelet'in «siyasal» adını verdiği kapsama —yani toplumsal grupların temelinde yatan ilişkiler, ekonomi, yönetim ve ideoloji düzeylerine— ulaşamadı. Sovyet birliklerinin mevsimi değiştirilerinin hemen ardından Prag Baharı'nın sona erdiği bildirildi. Gerçekteyse olgu bir anda yok edilemeyecek kadar derin köklere sahipti. Bu yüzden siyasal yapının dağıtılması ve toplumsal / siyasal yapının yeniden düzenlenmesi yolundaki ikili oluşumun tamamlanması, o belirleyici 21 Ağustos 1968 gecesinden bir süre sonra gerçekleşti. Başlangıçta askerî müdahale, bürokratik sisteme karşı global bir alternatifin organik inşası üzerinde pek az etkili olabildi: 17 Nisan 1969'da Dubçek'in düşüşüne kadar yapabildiği tek şey, olayın siyasal düzeyin zirvesindeki iç ifadelerini nötralize etmek veya dondurmaktı. Ama bunu yaparken kurumsal yenilenme yolunu da tıkadı ve kaçınılmaz olarak toplumsal hareket faaliyetlerinin ve bunların dolaysız ifadesi olan yığın siyasetinin ufkunu genişletti. Böylece Ağustos'dan önce ender raslanan işçi konseyleri, Aralık 1968 ile Haziran 1969 tarihleri arasında daha az tehlikeli olan işletme konseyleri adı altında güç kazandılar.

OCAK 1968 ÖNCESİ

İşçi konseyleri ilk olarak iş idaresinin gereklerini yansıtan, bürokratik üstyapıyla, malî lövyeler ve pazar mekanizmalarını öngören bir ekonomik reform ve işletme düzeyinde işçi katılımı arasında hiçbir çelişki görmeyen bazı iktisatçılar tarafından fikir olarak ortaya atılmıştır.¹ Bunu yeterince anlayabilmek

için Çekoslovakya'nın o sırada karşı karşıya bulunduğu ekonomik durumu kısaca hatırlamak zorunludur. Ülkenin batısı (Bohemya-Moravya) henüz 1900 yılında ileri bir ekonomik yapıya sahip olduğu halde (endüstrileşme, kentleşme, güçlü bir ulusal burjuvazi ve işçi sınıfı hareketi), ülkenin esas olarak 1950 ve 1964 yılları arasında Sovyet tipi yoğun modele göre geliştiğini söyleyebiliriz. 1950'ler boyunca büyüme hızı oldukça yüksek sayılabilecek % 6 oranına ulaştı. Bu olgu ekonominin yeniden şekillendirilmesi (ihracata yönelik hafif endüstrinin, Stalinist otarşi çatısı altında yerini ağır endüstriye terk etmesi) ve ülkenin doğusunun, yani Slovakya'nın endüstrileşmesi ile açıklanabilir. Ne var ki 1960'lar da planlamanın merkezî komuta sistemi açmazı girdi: Büyüme hızı 1962'de % 1'e, 1963'de % 3'e ve 1965'de de % 0'a kadar düştü. On dört milyon insanın yaşadığı bu topraklarda, nüfusun yaklaşık 1 milyonu tarımla uğraşırken kentlerdeki doğum oranı da düşüyor, yedek emek-gücü ve emeğin üretkenliğini artırma imkânları tükeniyordu. Üretim düzeyini korumak için yeni işletme ve yapımlara her zamankinden büyük miktarlarda yatırılması gereken sermaye, ancak varolan üretim araçlarını modernleştirme imkânlarından vazgeçme ve ileri teknolojik endüstrileri teşvik etme pahasına bulunabiliyordu. Bunun sonucunda ekonomi vasıfsız emekle dolup taşı ve tüketim mallarının görece yokluğu devam etti.² Devlet bazı endüstrilere artık emek fonundan ödenek ayırarak, ücretleri ve fiyatları artık emek ürününün büyük bir bölümünü tüketilebilecek şekilde saptayarak bir patlamayı önledi.

Rejim 1963 yılında ekonomiye nesnel kalite göstergeleri sokmayı hedefleyen bir ekonomik reforma girişti. Başlıca değişiklikler üretimin belli ölçüde merkezilikten arındırıl-

masını, işletme yöneticilerine daha çok özerklik tanınmasını, bir tüketim malları pazarı yaratarak ekonomiyi dinamikleştirme çabalarını ve dünya pazarına dönüş atılımını kapsıyordu. Ne var ki hem yönetici elitin direnmesi, hem de merkezî olmayan bir yapıyı direktiflerle denetlemenin imkânsızlığı karşısında reform hızla işlerliğini yitirdi. Siyasal ve ekonomik bürokrasinin bir kanadı atılmak için yeterli bilgiye sahip olmadığı ekonomik etkinlik deneyinden korktu; oysa genç kuşak teknokratlar reformun sınırlarının bilincindeydiler. Yönetim özerkliği uygulaması gerçek endüstri kaptanlarını gerektirirken, ülke ihtiyaç duyulan 15.000 elemanı karşılayamıyordu. Varolan önderler pazar ve endüstriyel ilişkiler okulunda eğitilmemişlerdi; diplomalarını esas olarak Yüksek Siyasal Etüdler Enstitüsü'nden almışlardı.³

Ama sistem rakipler yaratmıştı. Birincisi yeni tip bir aydınlar tabakasıydı; kökenleri bilimsel ve teknik gelişmeye veya toplumsal hizmetlere dayanıyordu (buna beşerî ve toplumsal bilimler de eklenebilirdi). Bu büyük ve yüksek nitelikli tabaka gündemdeki sosyo-ekonomik sorunları global bir anlayışla kavramıştı. Bürokratların bu tabakaya ihtiyaçları olmasına karşın, onu herhangi bir güce sahip kılmak niyetinde değillerdi.⁴ İkinci rakip güç ise aygıtın bir bölümü ve Komünist Partisi üyeliğinin bizzat kendisiydi. Gerçekte Parti sözkonusu olan % 12'lik nüfus kesiminin tümü için elite giriş imkânını tek başına sağlamıyordu; bu durum merdivenin tepesine ulaşanların toplumsal başarılarının doğal bir devamı oluyordu. Geri kalanların çoğu içinse, endüstriyel beyaz yaka emekçileri kitlesinin kine benzer ortalama bir statü güvencesi sağlıyordu. Ayrıntılı bir araştırma 1960'lar sonunda Çekoslovakya'nın artık bir «proletarya diktatörlüğü ülkesi» olmadığını gösterecekti: Öğrenim düzeyi ve yapılan işin niteliği gibi kavramlar hızla toplumsal statünün belirleyicisi haline geliyorlardı. 1950'lerdeki hayat standartları düzeni de başka bir yoldan bu oluşuma katkıda bulunuyordu. Gerçekten ayrıcalıksız olanlara tarım işçileri ve üretken hizmetlerdeki (ulaşım, haberleşme, enerji ve bazı endüstri dalları) vasıfsız işçiler saflarında raslanıyordu; bunlar da Bohemya'ya oranla Slovakya'da daha çoktular.⁵ Gençliği ve

çalışan kadınları da kapsayan (nüfusun % 49'undan fazlası) bu görece yoksul katman, tıpkı Ocak 1968 öncesinde toplumun dışında kaldığı gibi, işçi konseylerinin gelişiminin de dışında kalacaktı; ve bugün yine öyledir.

1966 ile 1968 yılları arasında reform ciddi olarak uygulanmaya konuldu ve büyüme hızı yine arttı (% 6-8). Fakat ekonomi belli düzensizlikler yüzünden aksamaya devam etti. Eski düzensizliklerin (aşırı yatırım ve hammadde tüketimi, teknolojik gerilik ve hurdava çıkma) vanısıra venileri de vardı: İthalat bağımlılığı; kısmen yüksek fiyatlara bağlı olan ticaret açığı; uzun süredir baskı altında tutulan ücret taleplerinin patlaması; satılamayan malların dükkân ve depolarda stok edilmesi; kaba mallar almak yerine tasarrufu veğleyen tüketiciler; fiyat enflasyonu. İşte bundan sonradır ki işçi katılımı düşünülmeye başlandı.⁶ Şüphesiz, tabanda bağlantılarını bulmadan tepeden reform yürütmek nasıl mümkün olabilirdi? Kaldı ki, oluşumun önüne yeteneksiz elitler tarafından dikilen engelleri aşmak için de bir yol bulunması gerekiyordu.⁷ 1966 yzındaki 13. Parti Kongresi'nin ardından İşletme yönetimi ve organizasyonu için bir Devlet Komisyonu kuruldu. İşletme düzeyinde bir ortak karar sistemi öngörülüyordu. Bu sistem, üçte biri işçi delegelerinden, üçte biri dış uzmanlardan ve üçte biri de kurucu (yani devlet) temsilcilerinden oluşan bir konsey çevresinde örgütlenecekti.⁸ Tabii devlet mülkiyeti kavramı sorun edilmediği gibi, işçilere de yönetme hakları tanınmıyordu. Yine de —1968 Nisan ayına kadar kamuya açıklanmayan— plan aynı yılın Haziran'ında ilk konseyler oluşturulduğunda işçilere düşünmeleri için veri kaynağı oldu.⁹ Yatırım ve yedeklerin, üretimde bir malzeme desteğinin yokluğunda rasyonel bir kullanımı gerçekleşmezse, yönetim üzerinde bir denetim olmazsa bizzat desteğin varolamayacağı çok açık görünüyordu.

OCAK 1968 SONRASI

Liberalizasyon oluşumu Ocak ve Nisan 1968 arasında da zamana damgasını vurmayı sürdürdü.¹⁰ Liberal zafer, Parti önderliğinin Faaliyet Programı'nı kabul ettiği Nisan ayına kadar kişiler düzeyinde kaldı. Bu program, herhangi bir yürütme biçimi önermeksizin reformun dürtüsü olarak toplumsal mülkiyetin

(artık devlet denmiyordu) özyönetimini öngörüyor, bunun için de seçilecek konseylerin yetkin bir yönetim görevini üstlenmelerini getiriyordu. Ocak ayından Ağustos 1968'e kadar siyaset ayrıcalıklı bir faaliyet alanı olarak kaldı. Çoktandır gözardı edilen kamuoyuna başvurma —ki bunun somutlaşması Haziran ayında sansürün resmen kaldırılmasıyla oldu— sonucunda geçmişte mahkûm edilen kişiler ve yöntemler ilginin merkezi haline geldiler, bazı kesimlerin özellikle aydınlara ilişkin talepleri yağmur gibi yağmaya başladı. İşin kaymağını daha çok aydınlara yediği halk kürsüsünün saati gelmişti. Ne var ki Parti içindeki ilericiler, değişiklikleri kurumsallaştırma yolunda bir olağanüstü kongre toplama ve yasal seçimleri örgütlenme işini çok geç bir tarihe ertelediler.

Merkezî sendika aygıtı —ki devletin yan parçalarından biri olup işlevi işçileri üretmeye teşvikti— demokratikleşme, oluşumuna çok isteksizce katıldı. Sonuçta, yerel sendikal yapılardan ve Partinin işyeri kollarından gelen çözümlerin çokluğuna karşın Dubçekçiler tek sendikal federasyon olan ROH'u zorlamak gereğini duydular. Federasyonun önderlerinden bazıları Novotny (eski Parti Birinci Sekreteri ve Cumhurbaşkanı) taraftarıydılar; bunlar Mart ayında istifalarını verdiler. Yeni (ekonomik, siyasal ve muhtemel) modeli çizmiş olan Bilimler Akademisi'ne bağlı sosyal bilimcilerden oluşan araştırma ekibinin eski üyelerinden olan iktisatçı Ota Sik başkan yardımcılığına getirilerek reformun uygulanmasıyla yükümlü kılındı. İlk önce işçilerin inisiyatifinden güç alarak merkezî bürokrasi engelini aşması gerekiyordu. 15 Mayıs'da, sosyalist işletmeciliğe ilişkin bir yasanın çıkarılması yolunda komisyon görüşmelerinin başladığı bir sırada, işletme yönetimlerinin yeteneksizliklerini protesto amacı taşıyan grevler patlak verdi. Gölge federasyonlar, yeni sendikalar ve yatay birlikler her yerde belirmeye başladılar. Haziran başında Prague (CKD) ve Skoda Pizen gibi dev tesislerde konseyler oluşturuldu. Bunun üzerine hükümet «işletme demokrasisinin geçici ilkelere»ni yayımladı. Buna göre işçi konseylerinin yetki alanı genişletiliyor, yöneticiyi, yönetime ve işletme statüsüne ilişkin sorunları belirleme hakkı tanınıyordu. Ancak ekono-

mik kararlarda konseylere son sözü söyleme hakkını tanımadıkları gibi, işçi ordusunun kitle toplantılarına da izin vermediler. Konseyler kendi statülerini kendileri çizdiklerinde ve rilenlerden çok daha ileri gideceklerdi.

Gerçekte, bürokratik sistem içinde katılım bir lütûf sayılmazdı. Sayısız denetim ve üretim komiteleri zaten vardı; ama hepsi yetkisizdi ve hızla itibardan düşmüşlerdi. Bunların sonuncuları henüz 1968'de yok olmuşlardı. 1966 ve 1967 yıllarında yürütülen iki sosyolojik araştırma bu uygulamanın sonuçlarını göstermişti: Konuşulan işçilerin ancak yüzde 10'u yönetime katılma haklarının olduğunu söylüyordu¹¹ —ki bu hak işçilerin talep listelerinin en alt sırasında yazılıydı.¹² Ama harekete geçer geçmez işçiler katılım ufku nu çok gerilerde bıraktılar.

İşçilerin baharı sonbaharda başladıysa bunun nedeni siyasal arenanın, kitle düşüncelerini denetleyen aydınlara insan hakları talepleriyle, Paskalyadan ve özellikle Haziran-Temmuz döneminden sonra dış politika sorunlarının giderek artan acilliğiyle ve siyasal önderliğin (Z. Mlynar'ın sonradan açıkladığı gibi) işçilerin taleplerini çabucak ve aydınlara yapabileceği kadar ucuza karşılayamayacağı yolundaki korkusuyla dolu olmasıydı. Ayrıca Parti'nin işlemesi de artık faaliyet bölümlerini ve işyeri kollarını temel almıyordu. Sendikalarda olduğu gibi, inisiyatif sahibi ve karar verici yapılar yukarıdan aşağı saptanıyordu. Bu yüzden, gerçek sorunları gündeme getirebilmek için sol kanat aydınlara ve komünistlerin mutlaka kitlelerle bağ kurmaları gerekiyordu. 1 Haziran 1968'de güncel durumu ve Parti'nin görevlerini analiz eden Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi şu olguyu kabul ettiğini ve eleştirdiğini bildiriyordu: «Sosyalist işletme ve işyerlerinin yönetimi için demokratik organların yaratılmasına ilişkin Faaliyet Programı'nın sağladığı açık teşvik çok yavaş, ancak kısmen ve duraksanarak ele alınmıştır; (ve) ne devlet, ne ekonomik organlar, ne de sendikalar görevlerini henüz tümüyle yerine getirmemişlerdir.»¹³

AĞUSTOS 1968 SONRASI

Sovyet müdahalesinin başlıca nedeni işçi konseylerinin korkusu değildi elbette. Ama

bu olgu normale dönmenin temel nedenlerinden biriydi. Eylül ayında varolan konseylerin sayısı on dokuzken, 1 Ekim'den yıl sonuna kadar tam 260 konsey daha kuruldu. 24 Ekim'de hükümet «bu sınırlı deneyi» daha fazla genişletmenin yanlış olduğuna karar verdi.¹⁴ Ama bu arada sancağı bizzat sendikalar devralmışlardı. Kitle organlarınca Haziran ayında toplanan bir konferans «işletme konseyleri» için daha radikal bir konumu benimsedi. Kendilerinin kolektif yönetim uygulamaları, veto hakkına sahip olmaları ve yöneticinin de yürütme işlevi görmesi gereğini tartıştılar. Konferans ayrıca grev hakkını da getiriyordu (bu hakkın müdahaleden hemen sonra ulusal düzeyde uygulanışının iki ay öncesinden). Bu mevziler Nisan 1969'a kadar ulusal önderliklerce de korundu. Fakat Parti tam tersine Haziran 1968'de toplanan olağanüstü kongre kararlarını derhal reddetti: Alınan kararlar hem tabana (işletme), hem de tavana (faaliyetlerin ana toplumsal kesimini meydana getiren çevreler) uygulanabilecek bir özyönetim modelini öngörüyordu. Bu sırada sol-Dubçekçiler kitle örgütlerine (sendikalar, öğrenciler ve eskinin tecrit olmuş kişilikleri yerine şimdi aydınlara) yaklaşmışlardı. Nedeni de işgal kuvvetlerince nötralize edilen merkezî iktidardan tümüyle arındırılmış olmalarıydı. Sosyalist işletmeye ilişkin yasa taslağı, Pizen'de 190 işletmeyi ve 890.000 çalışanı (ülkedeki işçi sayısının altıda birinden fazlası) temsil eden işçi konseyleri ve hazırlık komitelerinin ulusal toplantısından iki hafta önce, Ocak 1969'da nihayet yayımlandı. O günden sonra işçi hareketi, tıpkı CKD-Vysocany fabrikasının gizli Ağustos kongresinde yaptığı gibi, siyasal solu himayesi altına aldı.

Bunu izleyen dönemde normale dönüştürücülerin, çeşitli liberal politikacıların ve işletme yöneticilerinin çoğunluğunun desteği altında yeni bir ittifak kuruldu. 13 Şubat'da yasa taslağı Çek ve Slovak hükümetlerinin yeni bir değerlendirmesiyle büyük ölçüde değiştirildi¹⁵ (Slovakya, konsey sayısının ancak yüzde 5'i hesabına konuşuyordu ve federalleşme sorunuyla meşgul oluşu dolaylı bir şekilde Bohemya-Moravya siyasal solundan kurtulmayı sağladı.) Yeni değerlendirme aynı gün toplanan işletme yöneticilerinin ve ikti-

satçıların da desteğini aldı. İşçi delegelerinin konseyde yalnızca üçte bir oranında yere, yönetici ve devlet temsilcilerinin ise yatırımlara ve işletme statüsü gibi sorunlara ilişkin konularda etkin bir veto hakkına sahip oldukları o eski ortak yönetim modeline döndü. Özelliğini böylesine kaybettikten sonra taslak görüşülmek üzere parlamentoya geri gönderildi. Ama yine de özyönetim modeli giderek derinlik kazandı ve daha kesin bir hal aldı. Bu özellikle Mart ayındaki sendika kongresinde ve Haziran'a kadar yayılmayı sürdüren 500'ü aşkın işçi konseyi düzeyinde gerçekleşti.¹⁶

Nisan başında Dubçek hükümetinin arta kalanı bürokratik müdahaleye kapıları açan yeni bir yasa tasarısını ihtiyatla sundu.¹⁷ S derece geniş tutulan bir kamu tartışmasından sonra —Prag Baharı'nın son demleri¹⁸— özyönetimin muhalifleri birkaç adım gerilemek zorunda kaldılar. Ama çok değerli olan zaman kaybedilmişti. 17 Nisan'da Komünist Parti Birinci Sekreterliği'ne Dubçek'in yerine Gustav Husak getirildi. Mayıs sonunda parlamento tarafından benimsenecek olan bütçe rafa kaldırıldı ve yerine yenisi önerilmedi. Çek Ulusal Konseyi'nin 29 Nisan'da aldığı ilk karar tasarı üzerindeki tüm tartışmaların askıya alınması oldu (federal yapıların bu yeni kullanımının ve Bohemya-Moravya yarasının deşilişi üzerinde durmakta yarar vardır). Cevap olarak çeşitli kitle örgütleri tarafından çok sayıda kitle toplantısı düzenlendiyse de, bunlar hiçbir şeyi değiştirmedi. Sol, önderlikten ve güçlerinden yoksun kılınmıştı. Pizen'de seçilen ve konseyler arası «işbirliğini sağlamakla yükümlü çalışma grubu» toplanamıyordu. Sendika önderliği de başsız bırakıldı. Her türlü utanma duygusunu yitirmiş olan Černik, 31 Mayıs'da CKD Prague'da, Husak ve bir avuç Parti üyesinden oluşan dinleyiciler huzurunda endüstriyel özyönetimi reddettiğini, çünkü bunun «iktidar sorununu yeniden gündeme getireceğini» açıkladı. 14 Ekim'de Husak'ın kendisi Skoda-Pizen'de reformları hedef alan saldırgan bir konuşma yaptı; hemen ardından üst düzeydeki işletme yöneticileri toplanarak birçok başka şeyle birlikte 1 Ocak 1969'da kaldırılmış olan endüstriyel bakanlıkları yeniden kurdular. 11 Kasım'da Skoda-Pizen

konseyi bu işi yapma zevkini söz konusu baylara bırakmadan kendi kendini feshetti.¹⁹

Bu dolambaçlı taktikler Temmuz 1970'de Çek Endüstri Bakanlığı'nın doğrudan doğruya işçi konseylerini yasakladığını bildirmesiyle sona erdi.²⁰ Açıklanan gerekçeler içinde ilk olarak elverişsiz konjonktüre ve ekonomik dengeyi güvence altına almak için merkezî denetimin gerekliliğine değinilmekteydi.²¹ Daha sonra teknokrat mantığına başvuruluyor, grup mülkiyetinin ütöpik karakterinden, modern ekonominin kompleksliğinden, bilimsel yönetimin gereğinden ve emeğin teknik, dolayısıyla da toplumsal işbölümünden söz ediliyordu. Yeni kurumlar «nesnel ekonomik zorunluluklarla» çelişmez, üstelik herkes (özellikle de aşçılar!) «yönetecek yetenekte olamazdı».²² Nihayet tarihî bir fesat teorisi de yaratıldı: İşçi konseyleri «ulusal ekonominin yönetiminde merkezî planlamayı ve Komünist Partisi'nin etkinliğini, sosyalist devleti ve sendikaları yok etmeyi» amaçlamışlardı; «Hak'kın temel hedefi buydu». Normale dönüştürülmüş sendikaların önderleri metinlerini benzer bir yakınmayla tamamlıyorlardı: «İşçi konseyleri toplumsal mülkiyetin tümüyle tasfiyesine yönelik bir geçişin anarko-sendikalist bir biçimini temsil etmekteydiler.»²³

BAŞLANGIÇ BİLANÇOSU

Burada içeriklerine ve kamuoyunun tavrına ilişkin ayrıntılı bir konsey tanımı veremeyiz.²⁴ Ama özellikle vurgulanması gereken onların **kitlesel karakteridir**: Ekonominin her dalında gizli oyla seçilmiş olan bu konseyler bir milyondan fazla işçiyi kapsıyorlardı (en önemli kısıtlama Slovakya'nın yeterince temsil edilmemesiydi). Seçimlere katılma oranı yüz-

de 80'den fazlaydı ve her yer için ortalama iki aday yarışmıştı. Kitle sorumluluğunun az olduğu güdümlü bir toplum içinde ciddi ve mütevazî bir tavır örneği verdiler: Sendika tabanlarının ve Parti organlarının (delegelerin yüzde 50'sinden fazlası Parti üyesiydi) inisiyatifleriyle yaratılmış olarak, yasal ve ekonomik sorunlara özel bir ilgi gösterdiler, tecrübe (delegelerin yüzde 70'i otuzbeş-kırkdokuz yaşları arasındaydılar) ve yeteneğe (seçilenlerin yüzde 70'i eğitilmiş personel ve teknisyendi —ki bu eski «işçi yöneticilerinin» yeteneksizliklerine ve kritik ekonomik duruma açık bir cevap anlamını taşıyordu) gereken önemi verdiler. Ama bunları yaparken kendilerini katılım tuzağından ve bürokratik bir toplumda özyönetim adaları gibi bir saptan uzak tuttular. Statüler ve işletmelerin gönüllü bütünleşmesi sorunlarını hep birlikte güçlü bir şekilde ele aldılar. Nihayet, talep listeleri sendikaların sorumluluğuna bırakılan ücretler ve kâr dağıtımı gibi sorunlar yerine, işletme yönetiminin ıslah edilmesi, ürün kalitesi ve uzun dönemli planlama gibi sorunları kapsıyordu.

Her şeyin ötesinde, en kötü koşullar altında bile, artık felç olmuş bir sistemin salgılandığı konformizm tarafından yaratılan ilgisizlik ve boyun eğiş duygularını yenebilmişlerdi.²⁵ Kendilerinin sorumlu tutulamayacağı bir sistemden kopma sorumluluğunu kendi üstlerine alabilmişlerdi.²⁶ Sınırları, her modern toplumda karşılaşılabilecek sınırlardı: Emeğin toplumsal bölünümü ve kapitalist tipi endüstriyel gelişme modeli. Hiç sorun olmadı. Strakonice'deki Çek Motorsiklet fabrikası konsey başkanı S. Blazek, Plzen toplantısında Paris Baharı'nın bir sloganını haykırırken sözlerini şöyle bitiriyordu: «Gerçekçi olalım, imkânsızı isteyelim!»

and Socialism, Nothingam 1969'dan: O. Sik, «The Czechoslovak Economy Today».

³ Bakınız: J. Jébavy, «Les conseils d'entreprise en Tchécoslovaquie à la lumière d'une enquête récente», *Revue de l'Est*, II, 2, 1971, s. 63-74.

⁴ Bakınız: Z. Mlynár, «Československý Pokus o Reformu 1968, analyza jeho teorie a praxe» (1968 de Çekoslovak Reform Girişimi: Teori Ve Pratiğin Bir Analizi), Köln 1975, s. 186.

⁵ Bakınız: P. Machonin et al., «Československá společnost, sociologická analýza sociální stratifikace» (Çekoslovak Toplum: Toplumsal Tabakalaşmanın Sosyolojik Bir Analizi), (Bratislava 1969. Yazık ki bu incelemeler «yönetici çekirdek»i içermemektedir.

⁶ Burada, 1968'de planlanmış olan yerel özyönetimi (local self-administration) ele almayacağız. Bakınız: «Aly samospráva v obcích byla samospravou» (Yerel Özyönetimin Öz yönetim Olması için), *Práce* (sendika günlük yayını), 13 Şubat 1969.

⁷ Bakınız: La nouvelle gestion économique et les conseils des travailleurs», *Politique Hebdo*, 28 Şubat 1974, s. 15-17.

⁸ Bakınız: N. Zlocha, «a qui profite la surenchère?», V. Fisera (ed.) a.g.e.; K. Kovanda, «Czechoslovak Workers' Councils 1968-1969», *Telos*, no. 28, Yaz. 1976, s. 36-54.

⁹ R. Slansky, CKD Prag olayını ele almıştır: «Les premiers pas de l'autogestion dans une usine tchèque de constructions mécaniques», *Autogestion*, no. 7, Aralık 1968, s. 39-47.

¹⁰ Bazı ayrıntılar uzmanlık gerektirse de, şu eser döneminin yeterli bir kronolojisini içermektedir: Z. Hejzlar ve V.V. Kusin, *Czechoslovakia 1968-1969: Chronology, Bibliography, Annotation*, New York 1975.

¹¹ R. Slansky, a.g.e. ile karşılaştırınız.

¹² A. Pravda, *Workers Participation in Czechoslovakia*, Cambridge 1975.

¹³ «Rok Sedesáty Osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ» (ÇsKP MK'nın karar ve belgelerinde 1968 yılı), Prag 1969, s. 208.

¹⁴ Merkez Komite'nin Kasım Toplantısı'na sunduğu raporunda Alexander Dubcek, şunları ileri sürüyordu: «bürokratinin haklı eleştirisi, yatırım yönetimi ya da devletin ekonomik aygıtlarına karşı rasgele ve düzensiz saldırılara götürmemelidir. İşçilerin yönetime katılımının artması yolundaki meşru talep, vazgeçilemez olan çalışma disiplini-ne zarar verici, yapay bir üretimde demokrasi biçimini almamalıdır.» (*Rok Sedesáty Osmý*, a.g.e., s. 538-9. Bu parça toplantı tutanağından çıkarılmıştır.) Bu rapordan (ve daha açık biçimde, aşırı hızlığın reddedilmesinden dolayı Cerník'i memnun etmiş olan Aralık Toplantısı tutanaklarından) görebiliriz ki, Parti normalleşme yolunu almayı hazırlayan hassas kararları almayı (önce Çekoslovak, daha sonra Çek ve Slovak olmak üzere) hükümet organlarına bırakan ihtiyatlı bir tavrı benimsemiştir.

¹⁵ Bu karar gizli tutulmak istenmişti, ama sendika günlük yayını *Práce*, onu kamuoyuna duyurdu.

¹⁶ Başbakan Cerník'in Kongre konuşmasında teslim ettiği gibi; bakınız: *Odborár*, 5-6, 1969, s. 34.

¹⁷ Bakınız: S. Stuna ile röportaj, *Ekonomická Revue*, 6, 1969, s. 246-8.

¹⁸ Bakınız: J.—P. Faye, «Les trois Svazi», *Le Nouvel Observateur*, 31 Mart 1969, s. 13-14; Serge Mallet, «Un feu mal éteint», a.g.e., 14 Nisan 1969, s. 23-4; ve *Reporter et Politique: Ecrits à Prague sous la censure Ooût 1968 — Juin 1969*, Paris 1973, özellikle s. 133-214.

¹⁹ J. Kosta, *Sozialismus und Selbstverwaltung*, Viena 1973.

²⁰ Bakınız: *Rudé Právo*, 22 Temmuz 1970.

²¹ Bakınız: Dubcek ve Cerník'in konuşmaları, *Odborár*, belirtilmiş olan makale.

²² Bakınız: J. Kucera, «Problém samospráv» (Özyönetim Sorunu) ve «Výrobní síly a samospráva» (Üretici Güçler ve Öz-Yönetim), *Zivot Strany* (ÇsKP Merkez Komite'nin haftalık yayını), 12 Mart ve 2 Nisan 1969.

²³ «Závěry z krizového vyvoje v ROH mezi VI a VII všeoborovým sjezdem» (ROH'un 7 inci ve 9 uncu Sendika Kongreleri Arasındaki Krizin Gelişiminden Çıkarılacaklar), s. 17, Merkezî Sendika Konseyi'nin 5 Mayıs 1972 deki 14 üncü genel toplantısında onaylandı.

²⁴ Bakınız: J. ve V. Fisera, «Congestion des entreprises et économie socialiste, l'expérience tchécoslovaque 1967-1970», *Revue de l'Est*, Ocak 1971, s. 39-67; M. Bárta, «Les conseils ouvriers en tant que mouvement social», *Autogestion*, no. 9, 10, 1969, s. 3-36; ayrıca, Çekoslovak işçi konseyleri dosyası, *Autogestion et Socialisme*, no. 11, 12, 1970. Bütün önemli belgeler, özellikle Plzen toplantısı metinleri, V. Fisera (ed.) a.g.e.'de bulunabilir (yakında çıkacak).

²⁵ Temmuz 1968 ve Mart 1969 arasında yapılan incelemelerde, kendileriyle görüşülenlerin üçte biri, işçi konseylerini bilmedikleri ya da bu konuda hiçbir fikirleri olmadığı cevabında birleşiyordu. Bakınız: Bilimler Akademisi Kamuoyu Enstitüsü'nün araştırması, *Reporter*, no. 16, 1969, kaynak gösterilmeden yeniden yayımlandı: *Public Opinion Polling in Czechoslovakia 1968-69*, New York, 1972, s. 280-1.

²⁶ Bakınız: D. Slejska, «Sociologické Predpoklady podnikové samosprávy» (Yatırım Özyönetiminin Önkoşulları), *Odbory a Společnost* (Sendikalar ve Toplum), 4, 1969, s. 25-42. Bu metnin bir kısmı Fransızca'ya çevrildi: *L'Homme et la Société*, no. 14, Ekim 1969. Çekoslovak deneyinin Sovyetler Birliği'ndeki yankıları için bakınız: S. Zorin ve N. Alekseev, *Vremya ne zhdet* (Zaman Hiç Kimseyi Beklemez), Frankfurt 1970.

¹ Öbür önemli belirleyici etkiler (formative influences) şunlardı: 1945'te «terkedilmiş» olan mülklerin —yakın zamanda yeniden ortaya çıkarılan— özyönetimi dönemi, 1948'e kadar süren hisseli yönetim (shared management) sistemi ve bütün Yugoslav deneyimi.

² Bakınız: R. Richta, *Civilizace na rozcestí*, Prague 1968 (Fransızca bir çevirisi yayımlandı: R. Richta et al., *La civilisation au carrefour*, Paris 1969); Ken Coates'in yayımladığı *Czechoslovakia*